

Türk basınından Türk medyasına: Hakim Medya Gruplarının Kısa Tarihi

Gülseren Adaklı¹

Günümüz Türk medyası esas itibarıyla 1940'lı yılların sonlarında temelleri atılmış olan Türk basınının bir ölçüde devamı niteliğindedir. Hakim Türk basınının öncüleri (*Hürriyet*, *Milliyet*), 2. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye kapitalizminin içine girdiği yeni evrede, Demokrat Parti iktidarı ile pekişen bir stratejik ittifak zemininde yeni bir dinamik kazanmıştır. Genel olarak Türkiye Cumhuriyetinin inşa sürecinde Yunus Nadi Abalıoğlu'nun kurduğu *Cumhuriyet* Gazetesince temsil edilen "resmi" basını bu alandaki ilksel kurucu yapı olarak belirtmek gerekirse de kapitalist girişim olarak günümüz basınının temsilcisi olarak en başta Sedat Simavi'nin *Hürriyet*'ini ve daha sonra Ali Naci Karacan'ın *Milliyet*'ini göstermek uygun olur. Her ikisi de devlet ve hükümet kadrolarıyla yakın ilişki içerisinde olan burjuva aileleri olarak Simavi ve Karacan'lar gerek kamu kaynaklarından yararlanmak, gerekse resmi -kapitalist- söylemin taşıyıcısı olmaları bakımından bugünkü medyanın kökenine yerleştirilebilir.

Bu iki gazete günümüzde Türk medya sektörünün belki de en gelişkin holdingi olan Doğan Grubu bünyesinde bulunmaktadır. *Milliyet* 1979'da, *Hürriyet* ise 1994 yılında işadamı Aydın Doğan tarafından satın alınmıştır.

Bugün sektörde birkaç medya grubunun hakimiyet mücadelesi söylenebilir. Bunlar; Aydın Doğan ve ailesi tarafından kontrol edilen Doğan Medya Grubu, Mehmet Emin Karamehmet ve ailesinin kontrolündeki Çukurova Medya Grubu, Turgay Ciner'in Dinç Bilgin'den devraldığı Sabah (Merkez) Grubu, Enver Ören ve ailesi tarafından kontrol edilen İhlas Grubu, Şahenk ailesi tarafından kurulan Doğuş Medya Grubu ve aslında tasfiye halinde olduğu söylenebilecek Uzan ailesinin Star Grubu olarak sıralanabilir.

Görüldüğü gibi hemen bütün medya grupları birer aile şirketi olarak örgütlenmiş durumdadırlar. Bütün gruplar temel olarak küresel medya şirketlerini model almalarına ve bu bağlamda profesyonelleşme yönünde kararlar almalarına rağmen bunların, küresel rekabete girmek bir yana, yerel düzeyde dahi henüz yeterli bir sermaye yapısına; istikrarlı ve süreklilik kazanmış bir üretim, dağıtım, organizasyon şemasına kavuştukları söylenemez.

24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar kararları ile birlikte ekonomi politikalarında esaslı bir değişikliğe giden Türkiye egemen sınıfları, ithal ikameci iktisat politikaları yerine ihracata dayalı bir iktisat politikasını hayata geçirmeye başlamışlardır. Bunu takip eden dönemde gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ise, başta 60'ların sonlarından itibaren gelişmeye başlayan işçi sınıfının ve diğer toplumsal kesimlerin 24 Ocak Kararlarına karşı olağan sayılabilecek direnişini engellemek üzere kurgulanmıştır. 12 Eylül'le yeniden yapılandırılan zor aygıtı, egemen sınıfların elinde toplumun yeniden yapılandırılmasının temel aracı olmuştur. Siyasi partiler, sendikalar, dernekler kapatılmış ya da tasfiye edilmiş; sivil yaşamın bütün cephelerinde gündeme getirilen yasaklar, eşitlik ve özgürlük idealleri açısından toplumsal yaşamı felce uğratmıştır.

1983 yılında yapılan seçimle iktidarı cuntadan devralan ANAP Hükümetinin "icraatları" her ne kadar askeri hükümetin bir devamının ötesine geçmese de, liderinin özgün kişiliğinin de katkısıyla Türk toplumunda farklı bir yaşam biçiminin egemenlik kazanmasında etkili olmuştur. Yeni hegemonya projesinde basına özgün bir rol atfedilmiştir. Basının eleştiri özgürlüğü çeşitli yollarla sınırlandırılmaya çalışılırken, diğer yandan siyasi iktidarın elini

¹ Dr, Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi – Radyo Televizyon Sinema Bölümü

kuvvetlendirecek biçimde basın sermayelerine çeşitli imtiyazlar tanınmıştır. Bunlardan en önemlisi, bugünkü medya manzarasında yer alan büyük grupların hepsinin, yeni liberal programın gözdesi olan özelleştirme ihalelerinden büyük parsalar koparmış olmasıdır. İki GSM operatörlüğü bu gruplara tahsis edilmiştir (Turkcell-Çukurova, Telsim-Uzan). Büyük medya gruplarına verilen diğer teşvik ve imtiyazlar da Türk medya sektörünün bugünkü oligopolistik yapıya evrilmesinde etkili olmuştur.

Basın Sektörünün Gazeteci Ailelerden Kopuşu ve Doğan Grubunun Yükseliş Süreci

1980 öncesinde gazetecilik kökenli ailelerin kontrol ettikleri büyük basın gruplarının hakim olduğu üretim ve dağıtım piyasası, 80 sonrasında gazetecilikle hiçbir ilgisi bulunmayan ticaret ve sanayi burjuvazisinin kontrolüne girmeye başlamıştır. Piyasanın en eskisi, 1979 yılında *Milliyet* gazetesini ve bağlı kuruluşları Ercüment Karacan'dan satın alan ve 50'li yıllarda ticaret hayatına atılmış bulunan Aydın Doğan'dır. Gümüşhane/Kelkit'te bir dönem CHP'den Belediye Başkanlığı yapmış ve partinin ilçe başkanlığını yürütmüş İrfani Bey ile Yaşar Hanım'ın oğlu olarak dünyaya gelen ve üniversite öğrenciliği sırasında İstanbul'da ticarete atılan Aydın Doğan 90'ların başında Doğu Grubu ile ortak kurduğu *D TV* (daha sonra *Kanal D*) ile televizyon yayıncılığına da girmiştir².

Medya piyasasında yabancı yatırımcılarla içli dışlı olan Doğan Grubu bünyesinde 8 gazete (*Hürriyet, Milliyet, Posta, Radikal, Gözcü, Fanatik, Finansal Forum, Turkish Daily News*) Alman-İtalyan ortaklığı ile çıkarılan ve dağıtımı yapılan onlarca dergi (Doğan-Burda-Rizzoli, DBR), 4 TV kanalı (*Kanal D, CNN Türk, Euro D, Dream*), 4 radyo istasyonu, gazete-dergi dağıtım şirketi (Yay-Sat), internet portalları (e-kolay), müzik yapım şirketi (DMC), görsel-işitsel ürünlerle ilgili mağaza zinciri (Doğan-Raks, D&R), vb. bulunmaktadır. Doğan Grubunun medya dışında da enerji, petrol dağıtım, ticaret (kağıt ve diğer medya üretim girdileri dahil), pek çok yatırımı bulunmaktadır.

Doğan ailesinin fertleri, özellikle medya grubuna bağlı şirketlerin üst düzey yönetimindedirler. Aydın Doğan'ın üç kızı (Arzuhan Yalçındağ, Vuslat Doğan Sabancı, Hanzade Doğan) DMG bünyesinde çalışmakta, küçük kızı Begümhan Doğan ise henüz ABD'de yüksek öğrenimini sürdürmektedir. Damatlarından Mehmet Ali Yalçındağ, medya grubunun Yönetim Kurulu Başkanı'dır (CEO).

Türk Medya Sektöründe Yapısal Dönüşümün Bir Anahtarı: Dağıtım Piyasası

Büyük sermaye dışındaki küçük gruplar için piyasa engellerinin yüksek düzeyde seyrettiği Türk medya piyasasında mücadele son dönemde iyice şiddetlenmiştir. Piyasanın güçlü gruplarından Doğan Grubuna karşı 2002'nin sonlarında Çukurova ve Bilgin gruplarının dağıtım ağlarını ayırmalarıyla birlikte mücadele iyice kızışmıştır³. 2002 yılında Sabah

² Öteden beri Doğan Grubunun büyüme dinamiğini esas olarak Türkiye'nin en büyük sermaye gruplarından biri olan Koç Grubu ile yakınlığının oluşturduğu, hatta Doğan Holding'in doğrudan Koç'a bağlı olduğu iddia edilmektedir. Bu iddialar bizzat Aydın Doğan tarafından pek çok kez yalanlanmıştır.

³ 1959 Yılında *Tercüman, Milliyet, Cumhuriyet, Yeni Sabah* ve *Dünya* gazeteleriyle Tifdruk Matbaacılık'ın birleşerek kurdukları GAMEDA (Gazete ve Mecmua Dağıtım Limited Şirketi) ile Simavi ailesinin 1961'de kurduğu Hür Dağıtım, 1960'lı ve 70'li yıllar boyunca piyasada hakim bir konum elde etmişlerdir. Hür Dağıtım, 1978 yılında ücret anlaşmazlığı nedeniyle tasfiye edilmiş ve 1979'da "Hürriyet Holding Pazarlama ve Dağıtım Koordinatörlüğü" adıyla yeni bir oluşuma gidilmiştir. 1979 Yılında hakim dağıtım şebekelerinden kaynaklanan sorunları gidermek üzere hükümetin desteğiyle kurulan Anadolu Dağıtım AŞ ise mevcut yapıyı kıramayarak pazara girememiş ve tasfiye edilmiştir. İki büyük dağıtım şebekesinin hakimiyeti 1990'lı yılların başına kadar sürmüştü, bu tarihten sonra dağıtım alanında yeni örgütlenmelere gidilmiştir.

Grubunun Bilgin Ailesinden resmen ayrılarak Turgay Ciner'in kontrolüne girmesiyle birlikte hem bu grubun, hem de Çukurova Medya Grubunun yayınları Birleşik Basın Dağıtım (BBD) tarafından dağıtmaya başlanmıştır. 4 Eylül 2002 günü ise bu grupların yayınlarına ek olarak Ciner ve Karamehmet'in hakim ortak oldukları *Cumhuriyet* gazetesinin de Yaysat'tan ayrılarak BBD'nin dağıtım şebekesine girdiği açıklık kazanmıştır⁴. Bu gelişmeyle birlikte piyasada üç ayrı dağıtım şirketi hasıl olmuştur: Yaysat (Doğan Grubu), BBD (Sabah Grubu) ve Medya Pazarlama (Uzan Grubu).

Türk medya sektöründe tekelleşme arttıkça dağıtım gibi merkezi organizasyonlara olan bağlılık, piyasaya girmeye çalışan küçük grupları da tekellerin etrafında kümelenmeye, onların koyduğu kurallara uymaya itmektedir. Kullandığı dağıtım ağına bakarak kimi gazetelerin "rengini" anlamak mümkün hale gelmiştir. Doğan Grubunun süreli yayınlarıyla birlikte Dinç Bilgin'le yollarını ayıran Zafer Mutlu ve ekibinin çıkardığı *Vatan* Gazetesi ve Ilıcak ailesi tarafından yayınlanan *Dünden Bugüne Tercüman* Yaysat'ın dağıtım şebekesine dahilken, Sabah ve Çukurova Gruplarının süreli yayınları ile *Cumhuriyet* ve *Yeni Şafak* gazeteleri BBD tarafından dağıtılmaktadır. Bu örneklerden de anlaşılabilceği gibi dağıtım, son dönemde Türk medya sektöründe meydana gelen yeni dizilişlerin de kilit sektörü olmaktadır.

Bilgin Ailesinin Medya Serüveni ve Turgay Ciner

Bilgin Ailesi tarafından kurulan medya grubu, 2000'lerin başına kadar Türk basınının gazetecilik kökenli patrona sahip tek üyesidir ve son dönemde bu özelliğini bir prestij unsuru olarak kullanmaya çaba göstermiştir. 2000 yılında, özelleştirme ihalesiyle satın aldığı Etibank'ın içinin boşaltılması nedeniyle cezaevine giren ve sahibi olduğu basın imparatorluğunun kontrolünü Mehmet Emin Karamehmet ile Turgay Ciner'e terk etmek durumunda kalan Dinç Bilgin, gazeteci bir ailenin çocuğudur. Babası Şevket Bilgin (1894-1978), Türk-Yunan mübadelesi sırasında Selanik'ten İzmir'e annesi ve beş kızkardeşi ile birlikte göç ederek 6 Eylül 1924'ten itibaren, *Yeni Asır* Gazetesini Türkiye'de yayınlamaya başlamıştır. 60'lı yıllarda gazetenin yönetimini üstlenen Dinç Bilgin, Türkiye'nin en çok satan gazetelerinden birine dönüşecek olan *Sabah* Gazetesini 22 Nisan 1985'te yayınlamaya başlamış ve Ercan Arıklı ile kurduğu 1 Numara Yayıncılık'la kısa zamanda piyasanın en büyük oyuncularından biri haline gelmiştir.

Sabah Grubu, Pazar payının yüksekliği ile Gameda içindeki ortaklık payının düşüklüğü arasındaki asimetriyi ortadan kaldırmak ve daha seri bir dağıtım ağı kurmak üzere 1990'ların başında yeni ortaklık denemelerine girişmiştir. Önce *Milliyet*'in sahibi Aydın Doğan ve *Cumhuriyet*'le Gadepa adında bir şirket kurulmuş, ancak bir süre sonra Doğan'ın bu girişimi kendi çıkarlarına uygun bulmaması nedeniyle ortaklık sona ermiştir. Dinç Bilgin, Doğan'la anlaşamayınca, en güçlü rakibi *Hürriyet*'le masaya oturmak durumunda kalmıştır. *Hürriyet* ve Sabah Grupları 21 Ekim 1991'de Birleşik Basın Dağıtım AŞ'yi (BBD), 24 Eylül 1992'de de *Milliyet* ve *Türkiye* gazeteleri Gameda'nın yerine Yayın Satış Pazarlama ve Dağıtım AŞ'yi (Yaysat) kurarak mevcut durumu değiştirmişlerdir. *Hürriyet* gazetesinin, 1994'te Aydın Doğan tarafından satın alınmasıyla birlikte Doğan Grubundaki gazetelerin ve bağlı yayınların dağıtımını da Yaysat üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Doğan ve Sabah gruplarının 1990'ların ortasında dağıtım alanında ortaklık kurmaları, yine radikal bir değişimi gündeme getirmiştir. Bir anda piyasanın tamamına yakınına kontrolleri altına alan gruplar, diğer yayınlar için önemli bir tehdit unsuru olmaya başlamışlardır. 1996'da kurulan Birleşik Yayın Dağıtım AŞ'nin (Biryay) o dönemdeki hisseleri Doğan ve Bilgin grupları arasında eşit olarak paylaştırılmıştır. Ancak 2002 sonlarında Bir-Yay ortaklığı sona ermiştir.

⁴ Doğan Grubuna ait olmayıp Yaysat'ın dağıtım şebekesinde kalan ulusal gazeteler şunlardır: *Anadoluda Vakit*, *Dünden Bugüne Tercüman*, *Dünya*, *Günlük Evrensel*, *Hür Ses*, *Milli Gazete*, *Ortadoğu*, *Önce Vatan*, *Türkiye*, *Vatan*, *Yeni Asya*, *Yeni Mesaj*, *Yeniden Özgür Gündem*, *Zaman*. Ayrıca *Resmi Gazete* de Yaysat tarafından dağıtılmaktadır.

1990 yılında ileri teknoloji ürünü donanımıyla, gösterişli biçimde İkitelli'ye taşınan Bilgin Grubu (Medigrup), *Sabah* dışında kapasite kullanımını artıran *Bugün*, *Yeni Yüzyıl*, *Fotomaç*, *Sabah Yıldızı* gibi başka gazetelerle birlikte bir yığın derginin de basıldığı mekan olmuştur. Dergiciliğin yanısıra dönemin yükselen piyasası olan televizyon yayıncılığı işine de giren Sabah Grubu, 12 Temmuz 1993 tarihinde ATV'yle önce deneme, Eylül ayında da tam gün yayına başlamıştır.

2000 yılı Sabah Grubunun sahibi Dinç Bilgin ve ailesi için büyük bir sarsıntı ve yıkım dönemi olmuştur. Grubun finans motoru olan Etibank'a devlet tarafından el konulmuş, hatta Etibank'la ilgili olarak hakkında açılan dava nedeniyle Dinç Bilgin cezaevine girmiştir. Sabah Grubunun çoğunluk hisseleri, 20 Ekim 2000 tarihinde Park Holding'in sahibi Turgay Ciner'e devredilmiş ve böylece Ciner; Sabah Yayıncılık, Birleşik Basın Dağıtım (BBD), ATV, 1 Numara Yayıncılık ve Sabah Pazarlama'yı bünyesinde barındıran Medya Holding Yönetim Kurulu'na girmiştir. Mallarına ihtiyati tedbir konan Bilgin'in süper yatı ve uçağı da *leasing*'le alındığı için bunlardan da bir gelir elde etmesi söz konusu olmamıştır. Gruba ait Etibank'a ise Ciner'e devir işleminden bir hafta sonra, 27 Ekim 2000 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) tarafından el konulmuştur.

Dinç Bilgin, 2 Nisan 2001 tarihinde DGM tarafından "nitelikli dolandırıcılık, zimmet ve cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak" suçlarından tutuklanmış ve 7 Şubat 2002 tarihine kadar kalacağı Kartal Cezaevi'ne gönderilmiştir. Mehmet Emin Karamehmet, Turgay Ciner ve Turkcell'in kurucularından Murat Vargı'nın birlikte kurdukları MTM adlı şirketin Sabah Grubu üzerindeki kontrol işlemleri, BDDK'nın Bilgin'e ait şirketlerde herhangi bir sahiplik değişikliğine gidilemeyeceği yönündeki uyarısı üzerine durdurulmuştur.

Sabah Grubunun kontrolünü ele geçiren Turgay Ciner, 1970'li yıllarda başladığı ticari hayatına tekstil, enerji, madencilik, turizm, otelcilik gibi pek çok sektörde yürüttüğü faaliyetleriyle devam etmiş, 1988 yılında Anadolu Endüstri Holding'in ortaklarından Osman Yazıcı ile birlikte Yazeks'i kurmuş ve asıl ününü 1990'larda girdiği büyük çaplı özelleştirme ihaleleriyle sağlamıştır. 1995'te % 60'ını, 1998'de ise kalan % 40'ını satın aldığı HAVAŞ'ın sahibi ve Beşiktaş Futbol Kulübünün yöneticisi olarak 1990'larda adından sıkça söz ettiren Ciner, ticari faaliyetlerini Park Holding şemsiyesi altında sürdürmektedir. Turgay Ciner, Sabah Grubunun yanısıra % 40 oranında hisse sahibi olduğu *Cumhuriyet* Gazetesi ile de sektörün sivri bir bileşeni haline gelmektedir⁵. Ciner, Sabah Grubunu devraldıktan sonra yeni şirketler kurmak suretiyle grubu yeniden yapılandırmaya başlamıştır.

Uzan Grubu

Sahip oldukları 4 uçak (biri Boeing 737), 2 helikopter, 6 yatla lüks içinde yaşayan, Prens Charles'ın ultra zengin işadamları çevresine dahil olabilmek için 100 bin sterlin harcayan Uzan Ailesinin, -diğer sermaye gruplarından belki biraz daha fazla- hem geçmişi hem de bugünü şaibeli girişimlerle doludur. Kara para aklamaktan, silah kaçakçılığına kadar uzanan yasadışı işlere bulaştıkları ileri sürülen Uzanlar, 1950'li yıllarda Yugoslavya'dan Türkiye'ye

---

⁵ 1990'lı yıllarda mali krizlerle mücadele eden Cumhuriyet Gazetesinin ortaklık yapısında 1998'den itibaren önemli değişiklikler olmuştur. 1998 yılında Gürbüz ve Gündaz Çapan, *Cumhuriyet*'in bağlı bulunduğu Yeni Gün Holding ile Yeni Gün Haber Ajansı'na % 40 oranında ortak olmuştur. 2002 yılında ise belki de bundan daha radikal değişimler yaşanmıştır. 2002 yılı ortalarında ajansın % 20 hissesinin 2 milyon dolara Turgay Ciner'e satıldığı ve böylece Ciner'in 250 ortaktan biri olduğu anlaşılmıştır (*Milliyet*, 3 Eylül 2002). 2002 Kasım'ında ise Çapan kardeşler, hisselerini Mehmet Emin Karamehmet'e bırakmışlardır. Bugün *Cumhuriyet*'in ortaklık yapısı şöyledir: Turgay Ciner, % 40; Mehmet Emin Karamehmet % 40; Cumhuriyet Vakfı, % 10; diğer küçük ortaklar % 10.

göçen bir ailedir⁶. Türkiye'ye geldikten sonra ilkin Adapazarı'na, 1960'lı yıllarda ise İstanbul'a yerleşen aile; "Yapı ve Ticaret" adında bir şirket kurarak inşaat işine girmiştir. Ailenin reisi Kemal Uzan'ın adı ilk kez, kamu ihalelerinde yaptığı yolsuzluklar nedeniyle gazete sütunlarına yansımıştır. Baba Uzan, devletten aldığı İzmir-Halkapınar Spor Tesisleri ihalesi örneğinde olduğu gibi Türkiye'nin yanısıra, Suudi Arabistan ve Libya gibi ülkelerde yaptığı müteahhitlik işlerinde de yolsuzluk iddialarıyla anılmıştır.

Uzan ailesinin basın sektöründeki ilk girişimleri, 1964 yılında satın aldıkları *Yeni İstanbul Gazetesi*'dir⁷. *Yeni İstanbul* gazetesi için Türk basın sektöründeki ilk yüksek ücretli transferleri gerçekleştiren Kemal Uzan, tirajı hileli bir promosyon kampanyasıyla yükseltmeyi başarmış, ancak bir süre sonra başarı grafiği düşen gazeteyi elden çıkarmak durumunda kalmıştır. Uzanlar; Yeni İstanbul'un ardından o dönemin en güçlü bayii örgütü olan Bateş'e, daha sonra da *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Günaydın* ve *Sabah*'in eşit hisseleri bulunan Gameda'ya ortak olmuşlardır.

Uzan Ailesinin medya sektöründeki bir başka girişimi, Şevket Rado'nun sahibi olduğu *Ses ve Hayat* dergilerini 1978'de tıfdruk matbaasıyla birlikte satın almalarıdır. Uzanlar, Ağustos 1992'de Asil Nadir'den aldıkları İkitelli'deki 12 bin metrekarelik arazide kurulu Medya Print'le basım alanındaki girişimlerini sürdürmüştür.

Kuşkusuz Uzan ailesinin "medya" alanındaki en dikkate değer girişimi, Özal ailesinin desteğiyle 1989 Ağustos'unda kurdukları Magic Box Şirketi ve onun bir uzantısı olarak Türkiye'nin ilk özel televizyon kanalı *Star 1*'in 1990 Ekim'inde yayına başlamasıdır. Türkiye'de bir medya endüstrisinin kurulmasında *Star 1*'in yayına başlaması, simgesel anlamda bir dönüm noktası olarak da değerlendirilebilir.

Uzan Grubunun lisans sahibi olduğu toplam 6 televizyon kanalı (*Star*, *Star 2*, *Star 4*, *Star 5*, *Star 6*, *Star 7*) bulunmaktadır. Bu kanalların her biri için RTÜK'e ayrı bir şirket adıyla kayıt yaptırılmıştır, ancak adreslerin tamamı aynıdır. Uzan Grubu, Türkiye'de son dönemde özel olarak sermaye gruplarının ilgi alanına giren ve mafya tipi ilişkilerin hakim olduğu futbol sektörüyle de ilgilenmiştir. Uzun süre İstanbulspor ve Adanaspor'un yönetimini üstlenen Uzanlar, Mayıs 1999'da, Türkiye 1. Futbol Ligi maçlarının yayın hakkını 120 milyon 500 bin dolar karşılığında iki yıl için satın almıştır. Ocak 2001'e kadar şifreli kanal Teleon üzerinden maç yayını yapan grubun sözleşmesi, ödemeleri geciktirdiği için feshedilmiştir.

Uzanların sözleşmelere uymak konusundaki gevşek tutumu, futbol yayınlarıyla sınırlı değildir. 2002 yılının başında uluslararası cep telefonu üreticisi iki firmayla -Motorola ve Nokia- anlaşmazlığa düşen Uzan Grubu, yerli rakiplerinin yanısıra yabancı basının gündemine de yerleşmiştir. Motorola ve Nokia tarafından Telsim aleyhine açılan davada her iki şirket de, Uzanların kendilerinden üç milyar dolar kadar kredi aldığını -2 milyar Motorola'dan, 719 milyon dolar Nokia'dan- ancak geri ödemediğini iddia etmişlerdir. Telsim ile söz konusu şirketler arasında yapılan anlaşmaya göre Motorola'ya yüzde 66, Nokia'ya da

⁶ *Forbes* Dergisi, 2002 yılında 1,3 milyar dolarlık servetiyle dünyanın en zenginleri listesinin 351. sırasına yerleşen Uzan Ailesinin 1910'larda Yugoslavya'dan göç ettiğini ileri sürmektedir.

⁷ Habib Edip Törehan'ın 1949 yılında kurduğu gazete, 1962 yılından itibaren sıklıkla sahip değiştirmiştir. 1962 yılından sonra künyede yer alan sahipler sırasıyla şöyledir: Temmuz 1962: Gökhan Evliyaoğlu; Mayıs 1964: Taha Akburak; 1 Nisan 1965: Dr. Yavuz Uzan; 1966 Temmuz: Kemal Uzan. 1 Nisan 1973'te gazetenin adı *İstanbul* olarak değiştirilmişse de 24 Aralık 1981'de yeniden eski adına kavuşmuştur. 1981'de Kemal Uzan yerine künyede sahip olarak Alaaddin Koçak'ın adı yer almaktadır. 30 Nisan 1984 tarihinde gazetenin yayınına son verilmiştir. *Yeni İstanbul*'un Kemal Uzan tarafından satın alındığı tarih konusunda bir belirsizlik vardır. Her ne kadar Kemal Uzan'ın kardeşi Yavuz Uzan'ın adı 1965 yılında künyeye girdiyse de *EP* Dergisinin haberinde gazetenin 1964'te Uzan Ailesinin kontrolüne geçtiği bildirilmektedir.

yüzde 22 hisse verileceği belirtilmiştir. Ancak Nisan 2001’de şirketlerden habersiz olarak Motorola’nın hissesini % 7,5, Nokia’nınkini ise % 2,5 oranında küçülten Telsim yönetimi, geri kalan % 73.5 hisseyi Uzanlara ait Standart Telekom şirketine vermiştir. Motorola ve Nokia’nın avukatları Uzanlara açtıkları 13 davanın 4’ünün yolsuzluk ve dolandırıcılık gibi organize suçları kapsayan ve “kanıtlanması güç” RICO Yasası’na göre (*Racketeer Influenced and Corrupt Organization Act*) ele alınmasını talep etmişlerdir. *Forbes* Dergisinin aktardığına göre, görece küçük bir Türk firmasına bu kadar büyük miktarda kredi açtıkları için iki şirket de sonradan çok pişman olduklarını belirtmişlerdir. Nitekim dava, 8 Mart 2003 tarihinde Uzanlar lehine sonuçlanmıştır

Uzanlar, kablolu televizyon hizmetlerinin özelleştirilmesinde de piyasada söz sahibi olmuştur. Rumeli Holding AŞ bünyesinde yapılandırılmış olan Aktif Kablo TV Teknik Hizmetleri Sanayii ve Ticaret AŞ 1997’de kurulmuştur⁸. Aktif Kablo ile Uzanlar, İstanbul 2.Bölge (Avrupa yakası, Haliç’in batısında kalan tüm alan), Ankara 3.Bölge (Ankara-İstanbul Demiryolunun kuzeyinde kalan tüm alan), Adana ve Konya’nın tamamında kablolu TV şebekesini işletme hakkını devralmışlardır. Grup son dönemde yeni ekonominin motoru olarak görülen internet yayıncılığında da söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

Uzan ailesinin Türk siyasi tarihine ilginç vakalardan biri olarak kaydedilen girişimleri, 6 Kasım 2002 seçimlerine katılma hakkı kazanmak amacıyla Yeniden Doğuş Partisi’nin hukuki altyapısını kullanarak kurdukları Genç Parti’dir. Genç Parti, IMF karşıtı söylemi ve ünlü reklamcı Ali Taran tarafından hazırlanan büyük reklam kampanyasıyla katıldığı seçimlerde % 7 gibi önemli bir oy yüzdesine ulaşmıştır. *The Economist* dergisi, Uzanların siyaset sahnesinde yer almalarıyla birlikte “Türkiye’nin Berlusconi’si” adını taktığı Cem Uzan’a sayfalarında yer vermiştir (6 Mart 2003)

Ancak Uzanların “önlenebilir” yükselişi, AKP Hükümeti’nin 2003 ortalarında gerçekleştirdiği ciddi bir müdahaleyle engellenmiştir. ÇEAŞ ve Kepez’le ilgili imtiyaz sözleşmelerinin iptalini gündeme getiren çeşitli ceza davaları sürerken 12 Haziran 2003 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından Çukurova Elektrik ve Kepez Elektrik’in imtiyaz sözleşmelerinin “şirketlerin sözleşme hükümlerini sürekli ihlal etmeleri neticesinde oluşan ‘şirket kusuru’ nedeniyle” iptal edildiğini açıklamıştır. AKP Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın bir süre önce partisinin en yakın rakibinin Genç Parti olduğunu belirtmesi, Cem Uzan tarafından şirketlerine el konulma gerekçesi olarak yorumlanmıştır. Çukurova ve Kepez’e el konulmasının ardından Uzan Grubuyla ilgili bir dizi devlet müdahalesi gerçekleştirilmiştir. En karlı yatırım alanları olan elektrik şirketlerinden sonra grubun finans ayağına da müdahale edilerek İmar Bankası’nın mevduat kabul etme ve bankacılık işlemleri yapma izni BDDK tarafından kaldırılmış, bankanın yönetim ve denetimi TMSF’ye intikal etmiştir. Bu operasyonla eş zamanlı olarak RTÜK, Uzan Grubu’na ait olan *Star TV*, *Kanal 6*, *Star 6*, *Star 8 (Futbol)* ve *Star Max’a (Kral TV)* birer ay süreyle yayın durdurma cezası vermiştir. Öte yandan Türk Telekom, grubun en güçlü kuruluşu olan

---

⁸ Türkiye’de Kablo TV yayınları 1991 yılında PTT tarafından dokuz büyük ilde 22 televizyon kanalı, 4 radyo istasyonu ile başlatılmıştır (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Konya, Antalya, Gaziantep, Kayseri). Bu gün 45 televizyon kanalı Kablo TV sistemi üzerinden yayınlanmaktadır. 1997 yılında mevcut 9 bölgeye ek olarak 21 yeni yayın bölgesinde Kablo TV Hizmetlerinin verilebilmesi için Türk Telekom gelir paylaşımı esasına göre ihale açmış, kablo iletişim firmaları da bu bölgelerde Kablo TV hizmeti vermeye başlamışlardır. 1998 yılında ise Türk Telekom, ilk kurulan 9 büyük ildeki Kablo TV altyapısının modernizasyonu, kapasite artırımı ve arıza bakım yükümlülüklerini yine Gelir Paylaşımli “TV-Radyo Dağıtım Sistemleri ve İnteraktif Hizmetler Proje Uygulamaları” sözleşmeleri ile 6 kablo operatörüne devretmiştir. Uzanlara ait Aktif Kablo, bu operatörlerden biridir. Doğan Grubu, Koç Holding’le ortak olduğu Ultra Kablo ile Çukurova Grubu ise Topaz’la bu pazarda varlık göstermektedirler. Diğer üç operatör ise Kablo-Net, İnteraktif ve Tekfen Holding’e bağlı KabloTek’tir.

Telsim'e 1.8 katrilyon TL alacağına mahsuben, "arabağlantı gelir paylaşımı" hükmü gereğince 1998'den bu yana gerçekleştirmekte olduğu nakit akışını durdurmuştur.

Çukurova Grubu

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana devletle içli dışlı olmuş Güneyli büyük toprak sahiplerinden Karamehmet Ailesi, Doğan Grubu ile birlikte piyasayı paylaşmaya çalışan Çukurova Medya Grubu ile varlık göstermeye çalışmaktadır. 1888 tarihinden itibaren Tarsus ve Adana'da çiftçilikle başlayıp girişimlerini tekstille sürdüren (Hafız Mehmet ve Hasan) Karamehmet ailesinin, (Sadık) Eliyeşil ailesi ile birlikte gerçekleştirdiği ortaklık, 1942 yılında 2 milyon sermaye ile kurulan Çukurova Sanayi İşletmeleri AŞ'ye dönüşmüştür. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren devletle sıkı ilişkiler geliştiren grup, 1940'lı yıllarda Caterpillar iş makinelerinin Türkiye dağıtıcılığını almış olan Çukurova Grubu, bölgede karayolu ve baraj gibi büyük altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde tekel konumuna ulaşmıştır. 1972 yılında holdingleşen grup, Adana'dan İstanbul'a yerleştikten sonra asıl atılımını 1980'lerde finans sektöründeki girişimleriyle gerçekleştirmiştir. 1980'lerde Hafız Mehmet Emin Bey'in torunu Mehmet Emin Karamehmet'in hakimiyetine geçmiş olan Çukurova Holding⁹, Türkiye'nin en büyük bankalarından biri olan Yapı Kredi ile birlikte yurtiçinde ve yurtdışında 150'yi aşkın şirketle sanayi, ticaret, turizm, inşaat, ulaşım, gemicilik, medya, bankacılık, sermaye piyasaları, sigortacılık, diğer finansal hizmetler, iletişim ve bilgi teknolojilerinde faaliyet göstermektedir¹⁰. 2000 yılı itibarıyla Çukurova Grubu, toplam gelirlerinin % 45'ini bankacılık ve finansal hizmetlerden sağlamıştır. Gelirlerin % 32'sini iletişim ve bilgi teknolojileri, % 12'sini sanayi ve ticaret, % 4'ünü ise sigortacılık faaliyetleri oluşturmuştur. Grubun en büyük iletişim yatırımlarından biri GSM alanında hizmet veren Turkcell¹¹ ile pazar payı % 40 civarını bulan internet servis sağlayıcısı Superonline'dır.

Doğan Medya Grubundan transfer edilen Gazeteci Tuncay Özkan tarafından yönetilen Çukurova Medya Grubu¹² bünyesinde *Akşam*, *Güneş* ve *Tercüman* gazeteleri ile *Alem*, *Platin* gibi dergiler; *Show TV*, *SkyTürk* televizyonları, *Alem FM* adıyla bir radyo istasyonu bulunmaktadır.

⁹ Babasının ölümünün ardından, ailenin 3. kuşak fertlerinin en büyüğü olarak grubun başına geçen Mehmet Emin Karamehmet'le amcazadeleri arasında çıkan anlaşmazlık, amcazadelerden Hasan ve Mehmet Reşat Karamehmet ortaklıktan çekilmesiyle sonuçlanmıştır.

¹⁰ Karamehmet ailesi, *Forbes* dergisinin 2000 yılındaki değerlendirmesine göre 8 milyar dolarlık servetiyle Türkiye'nin en zengini, dünyanın da 27. zengini olarak ilan edilmiş, ancak 2001 yılı listesinde 3.7 milyar dolarla 109. sıraya düşmüştür. Aynı listede 3.5 milyarlık servetiyle Sabancı ailesi 116.; 2.5 milyarla da Koç'lar 182. sıradadır.

¹¹ Türkiye'de mobil iletişim, Şubat 1994'te Turkcell'in hizmete girmesiyle başlamıştır. 27 Nisan 1998'de T.C. Ulaştırma Bakanlığı ile 25 yıllık GSM lisans anlaşması imzalayan Turkcell'in hisseleri 11 Temmuz 2000'de İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında ve New York Borsasında eşzamanlı olarak işlem görmeye başlayan Turkcell, New York Borsasına kote olan ilk Türk şirkettir. Hisselerinin %13.9'u halka açık olan Turkcell'in ortaklık yapısını, Çukurova Grup Şirketleri (%42.3), Sonera Holding B.V. (%37.1), MV Group (%6,3) ve diğer ortaklar (%0.4) oluşturmaktadır. Turkcell'in 2002 yılı sonu itibarıyla 15.7 milyon abonesi bulunmaktadır. Turkcell, 2003 yılının ilk üç ayında açıkladığı 299 trilyon TL ile borsada en yüksek kar oranına ulaşan şirket olmuştur.

¹² Türk medya sektöründe sahiplik ve kontrol yapısı sürekli olarak değiştiği için bugün tesbit ettiğiniz bir bilgi, bir saat sonra geçerliğini yitirebiliyor. Tıpkı Tuncay Özkan örneğinde olduğu gibi. Özkan, geçtiğimiz günlerde Çukurova Grubundan sürpriz biçimde ayrılmış ve daha önce olduğu gibi kendisiyle çalışan bir grup elemanı da peşinden sürüklemiştir. Şimdi medya piyasasında Özkan'ın hangi gruba ve nasıl geçeceği konuşulmaktadır...

Çukurova Grubunun medya alanındaki önemli yatırımlarından birisi, Digiturk markasıyla hizmet veren dijital platformdur. 2000 Nisan’ında kurulan dijital platformun % 66’sı Fintur Technology BV, % 25’i Yapı Kredi ve % 9’u Çukurova Holding’e aittir.¹³

Çukurova Holding’e bağlı Yapı Kredi Bankasının bir parçası olarak 18 Kasım 1996’da kurulan Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, yayınladığı eserlerle ve düzenlediği kültür-sanat etkinlikleri ile holdingin dışı dönük yüzüne “entelektüel” bir renk vermektedir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu tarafından 2002 yazında el konulan Pamukbank yüzünden grup, bir süre sıkıntıya girdiyse de hükümetle yaptıkları anlaşma neticesinde borçlarını yeniden yapılandırmıştır.

Doğuş Grubu

Ayhan Şahenk’in kurucusu olduğu Doğuş Grubu; inşaat, finans, perakende, otomotiv, medya, turizm, gıda gibi 7 ana sektörde ve bünyesinde bulunan 60’tan fazla şirketle günümüzün etkin sermaye gruplarından biridir. Ayhan Şahenk, Niğde eşrafından Faik Bey’in oğlu olarak 1929 yılında bu ilde doğmuş, 1950’lerde Ankara Hukuk Fakültesinde okurken çalışma hayatına inşaat sektöründe başlamıştır. DP döneminde doğrudan Adnan Menderes’in teşviki ile baraj ve otoyol gibi kamu projelerini yüklenerek inşaat sektöründe ilerleyen Şahenk, 17 Haziran 1966’da Doğuş İnşaat ve Ticaret Limited Şirketi’ni kurmuştur.

İnşaat, bankacılık, sigortacılık, turizm, otomotiv, gıda, perakende gibi pek çok sektörde yatırımlar yapmış olan Doğuş Grubunun büyümesinde kuşkusuz 1980’lerin ekonomi-politik iklimi etkilidir. İletişim ve medya sektörünün gelecek vaat ettiği 1990’ların iklimi ise grubun bu alana yönelmesinde etkili olmuştur. Grup, 16 Eylül 1993’te *Milliyet*’in sahibi Aydın Doğan’la birlikte DTV Haber ve Görsel Yayıncılık A.Ş. adı altında Kanal D’ye iştirak etmiştir. Kanal D hisselerinin tamamını 1995’te Doğan grubuna devreden Doğuş Grubu, televizyon alanındaki en güçlü çıkışını 1999 yılında Cavit Çağlar’dan satın aldığı NTV ile yapmıştır. Çağlar’ın sahibi olduğu Nergis Holding’e bağlı olan “A Yapım Televizyon Programcılık A.Ş.” ile Nergis (NTV) Haber Ajansı Reklam ve Tic. A.Ş. 1999 yılında Doğuş Grubuna geçmiştir

Aynı yıl içinde E Haber Ajansı Reklam ve Ticaret A.Ş. adı altında Kanal E -daha sonra CNBC-E-; internet hizmetleri vermek üzere İxir Uluslararası Elektronik Ticaret Bilgisayar ve Haberleşme A.Ş. ile Doğuş Grubu İletişim ve Yayıncılık A.Ş. kurulmuş; Sebit Eğitim ve Bilgi Teknolojileri A.Ş. satın alınmıştır. 2001’de bir başka medya girişimi olarak Doğuş İletişim tarafından *National Geographic* dergisinin ilk sayısı yayınlanmıştır.

Doğuş Grubu, 5 Aralık 2001 tarihinde internet erişim pazarından çekileceğini açıklamıştır. Çukurova Grubuna bağlı Superonline’la imzalanan anlaşma; İxir abonelerinin bundan böyle Superonline altyapısından hizmet almalarını öngörmektedir.

Ayhan Şahenk’in 2 Nisan 2001 tarihinde ölümünden sonra holdingin İcra Kurulu Başkanı olarak seçilen Ferit Faik Şahenk’in yönetiminde grup¹⁴, başlangıçta medya bölümünün başına Nuri Çolakoğlu’nu getirmiştir. Çolakoğlu’nun öncülüğünde Microsoft, NBC ve CNBC gibi Amerikalı medya devleriyle ortaklığa giden grup; *MAG*, *Popüler Tarih*, *F1 Reacing*, *NStyle* ve *Car* isimli dergileri yayınlamaktadır. Ekonomi ve sinema kanalı olarak yayın yapan CNBC-E ve Bursa Olay Medya Grubu ile Radyo POP ve Radyo 2019’un da sahibi olan

¹³ Eutelsat W3 uydusunu kullanan Digiturk’ün -2002 yılı sonu itibarıyla- ödenmiş sermayesi 221.5 milyon dolardır ve 600.000 civarında aboneye sahiptir.

¹⁴ Doğuş Holding, *Family Business* Dergisi tarafından ABD dışındaki en büyük 60. “aile şirketi” seçilmiştir.

Doğuş Medya Grubunda, 2003 yılı itibarıyla üç televizyon kanalı bulunmaktadır. Ulusal çapta yayın yapan haber kanalı *NTV*, bölgesel yayın yapan ve kabloda olan *CNBC-E*¹⁵ ile *Discovery Channel*¹⁶.

İhlas Grubu

İhlas Grubunun kurucusu Enver Ören, 10 Şubat 1939 tarihinde Denizli'ye bağlı Honaz'da doğmuştur. Demiryolcu bir babanın 5 çocuğundan biri olan Ören, ilk öğrenimini Denizli'de tamamladıktan sonra önce Kuleli Askeri Lisesine, daha sonra da İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Bölümüne girmiştir. 1961 yılında kazandığı NATO bursuyla Napoli'ye giden Ören, öğretim elemanı olarak üniversitede çalıştığı yıllarda, Kuleli Askeri Lisesinde iken öğrencisi olduğu Hüseyin Hilmi Işık'ın kızı Dilvin'le evlenmiş; 28 Nisan 1972 yılında, ileride holding yönetimine katılacak olan tek çocukları Ahmet Mücahid doğmuştur.

1970 yılında Ören, üniversitedeki görevini bırakarak birkaç arkadaşıyla birlikte 500 lira sermaye koyarak 22 Nisan 1970 tarihinde -ileride *Türkiye Gazetesine* kaynaklık edecek olan-*Hakikat* gazetesini kurmuş ve bu tarihten itibaren yayıncılık piyasasında yükselmeye başlamıştır.

1 Ocak 1993 tarihinde, Türkiye Gazetesi büroları üzerinden yapılandırılan ve Türkiye Gazetesi ile TGRT'nin yanısıra pek çok kanala servis yapacak olan İhlas Haber Ajansı (İHA) kurulmuştur. İsmail Kapan'ın yönetiminde bugünkü konumuna ulaşan İHA, kritik olaylarda en hızlı haber servisini yapan ajanslardan birisidir. Grubun önemli medya bileşenlerinden biri olan TGRT televizyonu ise 1993 yılından itibaren İhlas Holding'in resmi iştiraki olmadan, farklı bir ortaklık yapısı ile yayın hayatına devam etmektedir. Muhafazakar bir izleyici kitlesine hitap eden TGRT, 1998 yılında yabancı danışmanlar ve teknik elemanlar öncülüğünde gerçekleştirdiği kurumsal kimlik çalışmasıyla içerik ve sunum bakımından görece daha liberal bir eğilim kazanmıştır¹⁷.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük krizi olarak anılan 2001 kriziyle birlikte İhlas Finans'ın faaliyet izni, Bankalar Kanunu'nun 20/6'ncı maddesindeki şartların gerçekleşmesi nedeniyle BDDK'nın 10 Şubat 2001 tarihli ve 171 sayılı kararı ile kaldırılmış ve yaklaşık 500 bin kişi, tasfiye halindeki kuruluştan alacaklarını kurtarmak üzere beklemeye başlamıştır.

---

¹⁵ Bir süre kimlik sorunları yaşayan kanal, 2000 yılının Güz yayın döneminden itibaren işbirliği anlaşması yaptığı Amerikan kanalı *CNBC*'yi ismine ekleyerek *CNBC-E* adını almış; gündüz kuşağında ekonomi ve borsa ağırlıklı haberler, akşam kuşağında ise yabancı diziler ve kaliteli filmlerle belirgin bir kimlik kazanmıştır.

¹⁶ Discovery Communications Inc. Tarafından kurulan ve 1985 yılında yayın hayatına başlayan *Discovery Channel* (*DC*), 155 ülke ve bölgede 700 milyondan fazla abone tarafından izlenmektedir. Lisans anlaşmalarıyla farklı ülkelerde yerli versiyonları üretilen kanalın Türkiye ayağı, Karacan Grubuna bağlı Klas Radyo ve Televizyon Yayınları A.Ş. tarafından kurulmuştur. *DC* ile yeni lisans anlaşmasını ise 2002 sonlarında Doğuş Grubu yapmıştır. Karacan ile *DC*'nin yeni temsilcisi, Doğuş Grubuna bağlı Yonca Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. (eski unvanıyla Bursa Olay Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş.) ve Türk Telekom arasında kanalın yayın frekansı üzerinden hukuki bir ihtilaf yaşanmıştır. Türk Telekom A.Ş. Kablo TV/S-35 bandını Yonca Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş.'ye ait *DC*'ye tahsis etmek istemiş, fakat uygulama İstanbul ve Ankara mahkemelerinde Türk Telekom aleyhine alınan tedbir kararları ile durdurulmuştur. Aynı mahkemeler S-35 bandında Klas Radyo ve Televizyon Yayınları A.Ş.'ye ait *History Channel*'in belgesel yayınına devam etmesine karar vermiştir.

¹⁷ Son dönemde medya sektörüne yönelik olarak yeni bir yapılanmaya giden İhlas Holding, "İhlas Yayın Holding AŞ"yi kurarak bu alandaki faaliyetlerini bu şirket üzerinden yürütmeye karar vermiştir. Holdingin, 17 Haziran 2003 tarihinde İMKB'ye gönderdiği yazıda, 100 trilyon lira sermayeyle kurulacak şirkete % 51 oranında ortak olunacağı bildirilmiştir.

Genel Değerlendirme

1980'lerden itibaren uygulanan yeni liberal iktisat politikalarıyla birlikte medya yatırımı, büyük sermayeyi gereksinmeye başlamıştır. Basın sektöründeki temel girdi maliyetlerinin (gazete kağıdı, matbaa mürekkebi, vb.) yüksek oranlı artışına 12 Eylül rejiminin ve takip eden dönemde Özal'ın uyguladığı baskı politikaları eşlik etmiş; bununla birlikte irili ufaklı pek çok yayın grubu piyasadan çekilerek yerlerini büyük sermaye gruplarının kontrolündeki çok kanallı dev yapılara bırakmıştır.

Türk basınının devletten ve sermayeden görece bağımsızlığını yitirmesinde, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin simgesel önemi büyüktür. Bu tarihi izleyen askeri darbe ile birlikte, “neoliberal dönüş” denilen bir dizi ekonomik ve politik yeniden yapılanma programının sonuçları, genel olarak Türkiye toplumunda eşit ve özgür bireyler olarak bir arada yaşama imkanını ortadan kaldırmaktadır. Programın uygulanmasında ve toplumsal rızanın sağlanmasında, basına önemli bir rol ve işlev yüklenmiştir. Ancak burada sorun olarak görülen şey medyanın; bağımsız bir aktör olarak kitlelere ideoloji şırınga etmesi değil, 80'lerden itibaren tercih edilen yeni toplumsal modelin giderek artan oranda esaslı bir bileşeni haline gelmesidir. Yeni ekonomi politikalarının, belirli bir yaşam tarzı ve ideoloji ile birlikte kitlelere empoze edilmesinde, bugün konglomeraların içine gömülen medyanın özgül bir rolü ve işlevi söz konusudur. Bu rol ve işlev, geleneksel sahiplik ilişkilerinden özselle olarak farklı bir yapıyı gündeme getirmese bile mülkiyet ve kontrol kalıplarında önemli bir değişimi işaret etmektedir.

Dev medya komplekslerinin bünyelerinde 1980'lerin ortalarından itibaren yoğunluğu artan biçimde artık, pahalı ithal basım teknolojilerini atıl kapasite kullanımına sürükleyen çalışma tarzı terk edilmiş, ölçek ekonomileri sayesinde tam kapasite çalışan makineler, ortalığın çok çeşitli türden gazete, dergi, kitap gibi yayınlarla kaplanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda 1950'li yıllardan itibaren endüstrileşmeye başlayan Türk basınının 1980'li yıllara kadar, metaforik anlamda, zanaat benzeri üretim ilişkilerini yansıttığı, 1990'lı yıllarda olgunlaşmaya başlayan yeni yapıda ise fabrika benzeri üretim sürecinin hakim olduğu söylenebilir. Zanaat benzeri üretim ilişkisinden kasıt, üretim sürecinin pek çok aşamasında uzman ya da yetenek sahibi olan, az sayıda elemanla küçük ölçekli bir üretimin söz konusu olduğu, makineleşmenin düşük düzeyde seyrettiği bir basit işbölümü şemasıdır. Türkiye kapitalizminin farklı bir faza girdiği 2. Dünya Savaşı takip eden dönemde teknolojik yeniliklere önem vermeye başlayan, hükümetin doğrudan mali desteğini alan ve yurt dışıyla teması artan basın sahipleri üretim ve dağıtımda yeni ilişki biçimleri tesis etmeye başlamışlardır. Nitekim bu dönemden itibaren Türk basın sektörü yavaş yavaş dışarıyla hem teknolojik hem de ekonomik ve politik bağlarını güçlendirmeye, standart ve daha profesyonel bir üretim sürecini örgütlemeye başlamıştır. Ancak bu sürecin olgunlaşmaya başlaması için 1980'li yıllarda devreye sokulan neoliberal ekonomi politikalarının öncülüğünü beklemek gerekmiştir.

1980'li yıllarda Türkiye toplumu ile birlikte basının girdiği yeni evrenin ayırt edici özelliği, kitle iletişim araçlarının işlevlerinin eskisine göre genişlemesi ve farklılaşmasıdır. Süreç içerisinde “basın” döneminin başat işlevi olan topluma haber ve bilgi aktarımı kitle iletişim araçları bağlamında gerçekleşen diğer sembolik üretimler yanında ikincil bir duruma itilmiştir. Yani medyanın toplumsal işlevi geri plana atılmış ve medya, kamusal işlevleri yerine dev bir sanayi kompleksi olarak şirket stratejilerini ön plana çıkarmıştır. Bu süreçte medya, kamuculuğu da devre dışı bırakan bir retorik ve anlam dünyasının hakim konuma geçmesine aracılık etmiştir.

Medyanın mülkiyet örüntülerinde özellikle 1990'lardan itibaren belirgin biçimde bir değişim yaşanmış ve zamanla, yalnızca yayıncılık işini kapsayan geleneksel medya sahipliği yerini,

medya dışı sektörlerdeki yatırımların medya sektörü ile bütünleştiği bir mülkiyet yapısına bırakmıştır. 1980'lerin ekonomi politik ikliminde geleneksel medya sahipleri medya dışı alanlardaki yatırımlarını genişletmiş, medya dışında bulunan büyük sermaye grupları ise medya sektörüne yatırımlarını hızlandırmışlardır. Örneğin geleneksel medya sahipliğinin tipik örneği olan Hürriyet Grubu, yeni trendin bir sonucu olarak 1994 yılında *Hürriyet* Gazetesinin satışıyla birlikte Doğan Grubunun kontrolüne girmiştir. Yeni dönemin çarpıcı özelliklerinden birisi, basının ihtiyaç duyduğu yeni kredi ve desteklerin hükümet üyeleriyle yüzyüze ilişkilerle sağlanmasıdır.

Yeni dönemde yayın kuruluşlarının organizasyonları ve işbölümü şemaları da köklü bir biçimde dönüşüme uğramıştır. Yeni dönemin ihtiyaçlarına uygun yönetim modelleri oluşturulmuş, yayın yönetimi ile işletme yönetimi arasındaki geleneksel ayırım, işletme yönetimi ilkeleri lehine tasfiye edilmiştir. Eski örgüt yapısının temel bileşenleri; ticari, teknik ve yazı işleri birimleriydi ve bunlar arasında görece bir ayrılık, hatta yer yer rekabet söz konusuydu. Bu birimler arasındaki geleneksel rekabet unsuru, 1980'li yıllardan itibaren tedrici olarak neredeyse ortadan kalkmış görünmektedir. Artık haber değeri taşıyan bir olay, yazı işlerinin olduğu kadar işletme biriminin de "doğrudan" ilgi alanına girmektedir. Bu durum ilk bakışta basının kurumsallaşmasından itibaren varolan yapısal bir sorun olarak görülebilir, ancak 1980'lerde başlayan medya sektörünün yeniden yapılanma sürecinde sahiplik ile içerik arasındaki görece mesafenin giderek daraldığı da bir gerçektir. Bu dönüşümün bir halkası da, yazılı ve görsel medyanın bütünleşmesi ki burada en göze çarpan olgulardan biri, bağlı bulunulan gruba ait şirketlerin reklamlarının kendi *medium*'larında yer almasıdır (Tablo 1)

Televizyonda en çok reklam harcamasıyla ilk 10'da yer alan firmalar (Nisan 2002)			
Reklam Veren Firma	İlgili Medya Grubu	Süre	Harcama
UNILEVER		530,498	82,975,174,904,989
TURKCELL İLETİŞİM HİZ. AŞ	ÇUKUROVA	201,267	37,290,157,344,715
P&G ¹⁸		289,371	31,733,763,603,799
TELSİM MOBİL TELEKOM. HİZ. AŞ	UZAN	116,236	22,420,633,609,059
COCA COLA CORP.		119,757	17,486,070,376,919
ULKER		92,165	14,423,136,596,330
BILGIN YAYINCILIK	SABAH	78,232	10,056,571,901,309
DISBANK	DOĞAN	48,576	9,379,867,836,479
BENCKISER A.S.		62,884	9,290,628,899,286
DIGITURK	ÇUKUROVA	79,879	8,640,118,655,816

kaynak:: <http://www.bilesim-int.com/tr/> sitesinden elde edilen verilerle düzenlenmiştir.

Derin bir "kontrol" sorununu da açığa çıkaran yeni medya ortamında medyada yönetici konumunda olanlar yıldızlaşmaya başlamıştır. Özgül bir metanın üreticisi olarak medyanın önünde bir yandan kapitalist bir yapının zorunlu büyüme hedefi, buna bağlı olarak diğer yandan basın döneminden kalma geleneksel etik kodların zaafa uğraması neticesinde ortaya çıkan bir meşruiyet krizi, yöneticilerin kontrol işlevlerini artırmıştır. Kolektif kapitalist şebekeye dahil olan medya yöneticileri, bir yandan karı maksimize etmek, diğer yandan toplumsal meşruiyeti sağlamak gibi ikili bir işlev yüklenmişlerdir. Çoğunluğu geleneksel basın kuruluşlarında yetişmiş bulunan medya yöneticilerinin yanısıra bu özel işlevleri kapitalist rasyonellere daha uygun biçimde yürütecek genç ve teknisist kadrolar da sektörde önemli roller üstlenmeye başlamışlardır.

¹⁸ "Soap opera" teriminin üretilmesine kaynaklık eden ünlü deterjan üreticisi Procter&Gamble yakın dönemde dünya medya devlerinden Viacom'a bağlı Paramount şirketi ile stratejik ortaklık kurmuştur.

Bu eğilime paralel olarak, tamamı aile şirketi olarak örgütlenmiş medya holdinglerinin üst düzey yönetiminde, yabancı üniversitelerin işletme fakültelerinde eğitim gören 2. kuşak veliahtların sorumluluğu artmaktadır (Tablo 2 ve 3)

Tablo 2: Basın Sektöründeki "Veliht"ların Profilleri					
Adı	Grup	Doğum	Aile	Eğitim	Kariyer
HALDUN SİMAVİ	GÜNAYDIN	İstanbul 1925	Fatma Melek ve Sedat Simavi,'nin oğlu; Çiğdem Meserretçioğlu ¹⁹ ile evlendi. Çocukları Süleyman, Aliye ²⁰	Galatasaray Lisesi (1948)	Yenigün dergisi, Günaydın Gazetesi sahibi
EROL SİMAVİ	HÜRRIYET	İstanbul 1930	Fatma Melek ve Sedat Simavi,'nin oğlu; Belma Başer'le evlendi. Çocukları: Sedat ve Saffet.	İstanbul Işık Lisesi (1953)	Hürriyet
ERCÜMENT KARACAN	MİLLİYET	İstanbul 1921 Los Angeles 1986	Ali Naci ile Hidayet Karacan'ın oğulları. 5 kez evlendi ²¹ . 3. eşi Cemile Garan'dan ²² olan çocukları Ali ve Ömer Karacan'dır ²³ .	Robert Koleji (1942) Illinois Üniversitesi, Makine Mühendisliği	Milliyet'in sahibi (1955-1979) Daha sonra ABD'ye yerleşti ve Karacan Holding'i kurdu. Almanya'da basımevi çalıştırdı ve ticaret yaptı.

Tablo 3: Medya Sektöründeki "Veliht"ların Profilleri					
Adı	Grup	Doğum	Aile	Eğitim	Kariyer
ARZUHAN YALÇINDAĞ	DOĞAN		Aydın - Sema Doğan'ın kızı. DMG İcra Kurulu Başkanı Mehmet Ali Yalçındağ'la evli. İki oğlu var.	Londra Amerikan Koleji, İstanbul Boğaziçi Üniversitesi	Kariyerine DMG'de başladı. Şu anda Kanal D İcra Kurulu Bşk Yrd.
BEGÜMHAN DOĞAN	DOĞAN		Aydın - Sema Doğan'ın kızı. Bekar	ABD'de okuyor.	Doğan Holding Stratejik İletişim Direktörü
ESRA BİLGİN POLLEY	SABAH		Diğç-Güler Bilgin'in kızı. Amerikalı Clifford Holmes Polley'le evli.		Bilgin Yayıncılık AŞ Başkan Yrd.
FERİT ŞAHENK	DOĞUŞ	1965	Ayhan Şahenk'in oğlu. Diana Şahenk ile evli. Çocuk: Defne.		Doğuş Holding İcra Kurulu Bşk.
FİLİZ ŞAHENK	DOĞUŞ		Ayhan Şahenk'in kızı.		Doğuş Holding İcra Krl. Üyesi. Turizm Grup Başkanı
HANZADE DOĞAN	DOĞAN	1972	Aydın - Sema Doğan'ın kızı. Bekar	London School of Economics (1992-95), Columbia U. (İşletme, Yüksek Lisans)	United Newspaper (1993, medya yönetici asistanı), Goldman Sachs (1995-97, finans analisti), Doğan Online; ((1999, Kurucu üye ve Yön. Krl. Bşk.), Milliyet İcra Kurulu Bşk. Yrd. (2002), Doğan Grubu Stratejik Planlama ve Projelerden Sorumlu

¹⁹ Çiğdem Meserretçioğlu, İzmir'in zengin ailelerinden sanayici ve armatör Avni Meserretçioğlu ile yine armatör bir aile olan Sadıkoğulları'na mensup Suat Hanım'ın kızıdır; Simavi'den önce Rahmi Koç'la evli kalmış ve bu evlilikten Mustafa, Ömer ve Ali adında üç çocuğu olmuştur. Mustafa Koç şu anda Koç Topluluğunun yönetimini üstlenmektedir.

²⁰ 1954'te İstanbul'da doğan Aliye Simavi, 1976'da Paris Gazetecilik Okulundan mezun oldu. 1983-90 arasında Vizon Dergisinin Genel Yayın Yönetmeni oldu.

²¹ Ercüment Karacan'ın diğer eşlerinden ikisi, Leyla Sarı ile Semiramis Pekkan'dır. Son eşi -Güneş Gazetesinin eski sahiplerinden Ahmet Kozanoğlu'nun eşi Ahu Tuğbay'ın kızkardeşi- Afet Tuğbay'dır.

²² Cemile Garan'ın önceki evliliğinden olan kızı Cemre Garan, Mehmet Ali Birand'la evlidir.

²³ 1957 yılında doğan Ali Karacan, Galatasaray Lisesi'nden sonra Londra'da işletme eğitimi görmüş, 1978 yılında Milliyet'te bir süre çalışmıştır. Halen Karacan Grubunun başkanıdır. Ömer Karacan ise 1960'ta doğmuş, Robert Koleji'ni bitirdikten sonra Los Angeles'taki Pepperdine Üniversitesi'nde reklam ve pazarlama dalında eğitim görmüştür. 1987 yılında Karacan Yayınları Sorumlu Yayın Müdürü olmuş, daha sonra da gruba ait Number One TV'de programlar yapmıştır.

MUAMMER MEHMET ALİ ILICAK	DÜNDEM BUGÜNE TERCÜMAN	1970 İstanbul	Babası Kemal Ilıcak, annesi Nazlı Çavuşoğlu.	İstanbul Ü. İşletme F.	Başkan Yard. (2002) DB Tercüman'ın sahibi, Ilıcak Holding Yönetim Kurulu Başkanı
MÜCAHİT AHMET ÖREN	İHLAS	1972 İstanbul	Enver ve Dilvin Ören'in tek çocuğu. 1999'da Meryem İmamoviç'le evlendi.		İhlas Holding Yönetim Kurulu Başkanı??
ÖNAY ŞEVKET BİLGİN	SABAH	1964 İzmir	Dinç-Güler Bilgin'in oğlu.	Boston Ü., Bachelory of Science in Business Administration ²⁴	Bilgin Yayıncılık AŞ Başkan Yrd.
VUSLAT DOĞAN SABANCI	DOĞAN		Aydın Doğan ve Sema Doğan'ın kızı. Sabancı Ailesine mensup Ali Sabancı ile evli. İki oğlu var.		Hürriyet İcra Kurulu Bşk. Yrd.
ZEYNEP GÖNENÇ KARAMEHME T	ÇUKUROVA		Mehmet Emin Karamehmet'in kardeşi Ali Samsa Karamehmet'in kızı. Annesi Zuhale Karamehmet. Fırat Gonenç'le evlidir		Show TV İcra Kurulu Üyesi

Medya sektöründe ortaya çıkan yeni modelde alt kademedeki medya çalışanlarının özel bir personel rejimine tabii tutulması elzemdir. Bu bağlamda, yeni dönem, medya yöneticilerinin yıldızlaşmalarına karşıt olarak sıradan muhabirlerin ve diğer basın çalışanlarının durumlarında negatif gelişmelere sahne olmuştur. Artık medya sektöründe iş güvencesi ve diğer sosyal haklar söz konusu değildir. 1990'ların ilk yarısında ivme kazanan tasfiye sürecinin ardından bugün artık Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın toplu sözleşme yapabildiği iki kuruluş kalmıştır. Medya şirketleri bünyesinden taşeronlaştırma yoluyla çıkarılan işçilerin başta sendikalaşma olmak üzere hiçbir sosyal hakları bulunmamakta; öte yandan medya grupları arasında varılan centilmenlik anlaşmaları yoluyla personel disiplin altına alınmaktadır.

Türk sermayesi 1980'li yıllara kadar sermayenin küresel yasalarına bağlı olduğu kadar, kendi yerel yasalarına da yaslanmıştır. 1980'li yıllardaki kırılma, Türk sermayesinin yerel ölçeği aşma zorunluluğu ile bütünleşmiş ve 1990'larda Türk medya sektörünü ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda örneğin Cem Uzan'ın şahsında AKP Hükümetinin müdahalesi, diğer büyük sermaye gruplarının uhdesindeki küreselleşme vizyonunun taşıyamayacağı yüklerden kurtulma operasyonu olarak anlam taşımaktadır. Türk medya sektöründe gelişkin bir model ortaya koyan Doğan Medya Grubu gibi yapılar bile Türkiye'de sistemin kırılan yapısından etkilenmekte, küresel pazarlara açılma hedefiyle emek gücünün profesyonelleşmesi ve üretimin standardizasyonu konusundaki bütün çabalarına rağmen istikrara kavuşmamaktadır. Sektörün belkemiğini oluşturan finans ayağı tehlikeye girdiğinde, bundan doğal olarak bütün bir yapı etkilenmekte, bu kırılan iskeleti birarada tutmanın bedeli ise mesela AB normları olarak benimsenen ideal çerçeveleri sürekli olarak esnetmekten geçmektedir.

Bu bağlamda, Türk medya sektörünün küresel vizyona uygun ölçülerde standart bir üretim ilişkisi modeli kurmasının önünde olası krizler ve başka “engeller” olduğu söylenebilir. Ancak belki de toplumsal özgürleşimin kapıları, söz konusu krizler ya da söz konusu “engeller” sayesinde aralanabilecektir.

²⁴ Bir kaynaktan Önay Şevket Bilgin'in ABD'de fizik eğitimi aldığı belirtilmektedir (bkz. www.biglook.com). Yeri gelmişken belirtmekte yarar var, bu tür bilgiler bir nevi “şirket sırrı” sayılabildiğinden derlenmesinde pek çok güçlüklerle karşılaşılabilir. Dolayısıyla doktora tez çalışmam sırasında gerçekleştirdiğim yoğun taramalara rağmen sınırlı düzeyde kalan buradaki verilerin de gerçeklikle uyuşmayan kısımları olabileceğini kaydetmekte yarar görüyorum. Ancak bu tür “kişisel” bilgileri derleme uğraşının gerek alandaki bilimsel çalışmalar, gerekse politik mücadele pratikleri açısından oldukça ufuk açıcı olabileceğini de belirtmem gerekir.